

Ks. Dariusz Lipiec

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Teologii

FORMACJA CHRZEŚCIJAŃSKA NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE

Formacja jest to „wywieranie wpływów przez jedną osobę, grupę, instytucję na osobowość innego człowieka, w celu ukształtowania w nim (zgodnie z odpowiednim modelem) psychicznych struktur poznawczo-oceniających z internalizacją systemu przekonań i systemu wartości oraz wytworzenia wpływających z nich umiejętnych działań w określonym kierunku”¹. Jest procesem o charakterze dialogicznym, w którym biorą udział osoba poddawana oddziaływaniu oraz podmiot oddziałujący. Adresat formacji jest czynnie zaangażowany w formację, poprzez ocenę własnych potrzeb rozwojowych oraz świadome otwarcie się na skierowane nań oddziaływanie. Pominięcie podmiotowego zaangażowania adresata w formację skutkuje jego instrumentalnym uprzedmiotowieniem.

Formacja leży u podstaw wielu procesów, w których człowiek uczestniczy. Należą do nich: wychowanie w rodzinie i szkole, kształcenie, socjalizacja, psychoterapia, dynamika grupowa, działania polityczne i inne². Zalicza się do nich także duszpasterstwo, zmierzające do zjednoczenia człowieka z Bogiem i ukształtowania go według zasad określonych w Objawieniu Bożym.

Formacja w języku Biblii oznacza wychowanie, nauczanie i przygotowanie człowieka, jak również działanie Boga, mające na celu ukształtowanie człowieka na Jego obraz i podobieństwo. Podobnie Ojcowie Kościoła postrzegali formację –

¹ Z. Chlewiński, *Formacja*, w: *Encyklopedia katolicka* [dalej: EK], t. 5, red. L. Bieńkowski i in., Lublin 1989, kol. 389.

² Tamże.

jako upodabnianie człowieka do Boga. Według nich, formacja zakłada też udział Boga, który wspiera formowanego w dziele duchowego odrodzenia³. Nauczanie Kościoła współczesnego poświęca wiele miejsca formacji chrześcijańskiej, określając jej podstawy, cele i środowiska. Wśród nich wskazuje na rodzinę, jako podstawowe miejsce jej urzeczywistniania. Analiza nauczania Kościoła pozwala sprecyzować wymiary chrześcijańskiej formacji, którymi są: formacja ludzka, duchowa, intelektualna i apostołska⁴.

Szczególnymi adresatami formacji chrześcijańskiej są osoby niepełnosprawne. Są to osoby mające „nabyte lub wrodzone ograniczenia w rozwoju lub funkcjonowaniu ruchowym, umysłowym, zmysłowym, uniemożliwiające normalne funkcjonowanie w życiu społecznym, kulturowym i religijnym”⁵. Z medycznego punktu widzenia niepełnosprawność dzieli się na sensoryczną, fizyczną i psychiczną⁶. Mimo ograniczonej sprawności, ludzie nią dotknięci są w pełni osobami ludzkimi, mającymi pełnię przyrodzonych i niezbywalnych praw. Oznacza to, że zarówno Kościół, jak i społeczeństwo powinny przez stworzenie odpowiednich warunków i struktur ułatwiać im udział w ich życiu⁷.

Mimo niepełnej sprawności oraz wiążących się z nią ograniczeń, takich jak cierpienie, lęk czy bezradność, osoby dotknięte niepełnosprawnością mogą odnaleźć nowe źródła energii i motywacji do dalszego rozwoju. „Pozytywnej zmianie może ulec hierarchia wartości, koncepcja szczęścia i sens życia, poglądy na zdrowie, życie, karierę, cierpienie i śmierć, związki z innymi ludźmi oraz religijność”⁸.

Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych zwraca uwagę na doniosłą rolę rodziny w życiu człowieka niepełnosprawnego. Przyjęcie niepełnosprawnego dziecka, przez zrodzenie lub adopcję, określa mianem świadectwa o „godności, wartości i świętości osoby ludzkiej, [które – D.L.] zasługuje na to, by je otwarcie uznała i poparła cała ludzka wspólnota”⁹. Rodzina, będąca pierwszą i najważniejszą drogą Kościoła (por. FC 52), jest powołana do wydania na świat potomstwa. Powołanie to wynika z natury wspólnoty małżeńskiej i zostało potwierdzone przez Chrystusa w sakramencie małżeństwa (por. KDK 48). Podstawy naturalne i sakramentalne ma również powołanie rodziców do opieki i wychowania potomstwa. Mają oni niezbywalne prawo i obowiązek formacji swoich dzieci, jako pierwszy i podstawowy podmiot wychowania, względem którego inne osoby i instytucje pełnią rolę pomocniczą (por. DWCH 7).

³ M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego*, Lublin 2010, s. 20.

⁴ Tamże, s. 34.

⁵ A. Kiciński, *Niepełnosprawny*, w: EK, t. 13, kol. 1153-1154.

⁶ D. Wadowski, *Niepełnosprawność. Aspekt socjologiczny*, tamże, kol. 1157-1158.

⁷ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych* nr I 2, „Ate-neum Kapłańskie” 103 (1984), z. 1, s. 10.

⁸ W. Otrębski, *Niepełnosprawność. Aspekt psychologiczny*, w: EK, t. 13, kol. 1157.

⁹ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych* nr II 6.

FORMACJA LUDZKA

Formacja ludzka jest podstawowym wymiarem formacji chrześcijańskiej. W nauczaniu Kościoła określana jest mianem fundamentu całościowej formacji (PDV 43). Zmierza ona do ukształtowania w dziecku dojrzałej osobowości.

Rodzina, która oparta jest na trwałym i wiernym związku małżonków, stanowi najlepsze środowisko do formacji ludzkiej dziecka niepełnosprawnego¹⁰. Sakramentalny charakter małżeństwa rodziców sprzyja przyjęciu i wychowaniu dziecka bardziej bezbronного i bardziej potrzebującego troski niż inne dzieci, mającego bardziej ograniczone zdolności, ponieważ wzmacnia ich wrażliwość, czułość i opiekuńczość. Rodzicom wierzącym łatwiej jest przyjąć trudny dar dziecka obarczonego niepełną sprawnością, nie traktując go jako ciężar lub karę. Łatwiej jest im również tak formować sprawne potomstwo, aby zaakceptowało mniej sprawne rodzeństwo i wspólnie z nimi postrzegało je jako źródło radości i nadziei.

U źródeł prawidłowej formacji ludzkiej dziecka niepełnosprawnego leży akceptacja faktu, że jest ono osobą ludzką, obdarzoną godnością i będąca podmiotem nienaruszalnych praw. W praktyce nie wszyscy rodzice dostrzegają w takim dziecku osobę ludzką, którą należy traktować na równi z ludźmi sprawnymi. Rodzi to problemy z akceptacją dziecka lub jego kondycji fizycznej bądź psychicznej, co znajduje swoje konsekwencje w traktowaniu go, przyznawaniu mu miejsca we wspólnocie rodzinnej oraz prowadzeniu procesu formacji. Rodzice, od momentu gdy dowiedzą się o narodzeniu dziecka niepełnosprawnego lub gdy ma to miejsce jeszcze przed jego przyjściem na świat, powinni mieć świadomość, że ich dziecko, bez względu na rodzaj upośledzenia i jego stopień, jest osobą ludzką, stworzoną na Boży obraz i podobieństwo. Nie jest możliwe, aby dopuszczać myśl, iż Bóg w akcie stwórczym się „pomylił”, a Jego obraz w dziecku jest w jakikolwiek sposób zniekształcony lub niepełny. Należy natomiast mieć świadomość, że jest to istota ludzka chciana i kochana przez Boga, a przez niepełną sprawność upodobniona do cierpiącego Chrystusa¹¹. Godność dziecka niepełnosprawnego, równa godności potomstwa sprawnego, jak również jego ograniczone zdolności fizyczne bądź psychiczne wskazują na potrzebę otoczenia go szczególną miłością, cechującą się głębszym poświęceniem i ofiarnością.

Warunkiem efektywności formacji ludzkiej dziecka niepełnosprawnego jest poznanie i akceptacja jego upośledzenia. Pozwala ona na uniknięcie błędnych postaw, takich jak: lęk, odrzucenie, rezygnacja czy nadopiekuńczość. Prawda o niepełnej sprawności powinna być przekazywana dziecku. Przekazywanie jej jest procesem uzależnionym od nabywania zdolności rozumienia jej istoty i skutków. Dziecko powinno poznać pełną prawdę o niesprawności, a także o sposobach

¹⁰ *Rodzina a integracja osób niepełnosprawnych w dzieciństwie i wieku dorostania. Wnioski międzynarodowego kongresu zorganizowanego przez Papieską Radę ds. Rodziny*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 22 (2001), nr 3, s. 50.

¹¹ Św. Jan Paweł II, Przemówienie *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie* (Rzym 4.12.1999), „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 21 (2000), nr 2, s. 34.

pokonywania jej następstw i możliwościach integracji społecznej i eklezjalnej. W ten sposób jest ono chronione przez wykształceniem nierealnego obrazu siebie, co może skutkować zbyt optymistycznym lub pesymistycznym nastawieniem do własnych możliwości i takim zaangażowaniem w życie rodzinne i społeczne. Brak realnej oceny własnych możliwości rodzi frustracje i jest źródłem niepowodzeń życiowych¹².

Aby móc snuć życiowe plany, dziecko powinno poznać także rokowania dotyczące niepełnosprawności: czy jej stan jest stabilny, czy też może się pogłębiać w przyszłości lub czy możliwe jest jej stopniowe wyeliminowanie. Prognozy dotyczące stanu zdrowia ważne są zwłaszcza dla planów dotyczących życia małżeńsko-rodzinnego i zawodowego¹³.

Ważnym elementem formacji ludzkiej jest kształtowanie sfery uczuciowej. Na czoło wysuwa się tu formowanie do miłości. Rodzina staje się właściwym miejscem tego formowania, kiedy atmosfera w niej panująca przeniknięta jest miłością, zaś dziecko niepełnosprawne jest adresatem bezwarunkowej miłości rodzicielskiej, którą podziela także rodzeństwo i inni domownicy. Formowanie postawy miłości oznacza kształtowanie postaw altruistycznych, tak aby dziecko poczuwało się do odpowiedzialności za innych i za ich dobro. Służą temu zwłaszcza prawidłowo ukształtowane relacje między rodzeństwem, w których dziecko niepełnosprawne uczy się nie tylko przyjmowania koniecznej pomocy od innych, ale także dzielenia się dobrami i pomocy ludziom w jego otoczeniu. Sprzyja to kształtowaniu się wrażliwości na potrzeby innych i umiejętności ich dostrzegania.

Formowanie do miłości wiąże się, zwłaszcza w okresie adolescencji, z wychowaniem do życia uczuciowego i płciowego. Zauważa się, że sferę tę należy zacząć kształtować jak najwcześniej, ze względu na konieczność poznania przez dziecko własnego ciała. Dotyczy to zwłaszcza dzieci z upośledzeniem intelektualnym. „Wychowanie płciowe dzieci upośledzonych umysłowo zaczyna się od wychowania do życia w relacjach z innymi, do szacunku dla innych osób, dla ich prywatności i dla ich ciała”¹⁴.

Niepełnosprawni, jako osoby ludzkie, mają prawo do życia małżeńsko-rodzinnego. Przygotowanie w rodzinie do realizacji tego powołania ma odmienną specyfikę niż przygotowanie dziecka sprawnego. Konieczne jest wsłuchiwanie się w głos dziecka, aby mogło ono w sposób swobodny wyrażać swe pragnienia dotyczące miłości i przyjaźni. Jednocześnie zadaniem rodziców jest przedstawianie dziecku prawdziwego obrazu życia w małżeństwie i rodzinie oraz jego realnych możliwości jego podjęcia. „Należy mu uświadomić realne przeszkody, jakie jego

¹² Por. M. Wandrasz, *Komunikacja interpersonalna w sytuacji niepełnosprawności intelektualnej i fizycznej zaczyna się w rodzinie*, w: *Dialog z osobami niepełnosprawnymi*, red. Z. Brzezinka, Katowice 2004, s. 7-10.

¹³ Por. Ł. Bogacz-Rajda, *Spotkanie z osobą z dysfunkcją wzroku*, w: *Dialog z osobami niepełnosprawnymi...*, s. 46-48.

¹⁴ *Rodzina a integracja osób niepełnosprawnych...*, s. 50.

mniej lub bardziej poważne upośledzenie stanowi dla ewentualnych projektów małżeńskich”¹⁵.

Gdy skutki niepełnosprawności uniemożliwiają zawarcie małżeństwa i podjęcie życia rodzinnego, osoba nią dotknięta powinna znaleźć miejsce we wspólnocie ludzkiej, w której może być otoczona miłością¹⁶. Do takiej formy życia również należy dziecko niepełnosprawne odpowiednio przygotować. Chodzi tu zwłaszcza o ukształtowanie umiejętności nawiązywania i podtrzymywania przyjaźni, na której głównie opierają się relacje w takich wspólnotach. Jednocześnie zadaniem rodziców jest wychowanie do życia w czystości oraz wykształcenie umiejętności obrony przed wykorzystaniem.

Wychowanie do życia w samotności wiąże się z wychowaniem do czystości¹⁷. Oznacza to kształtowanie umiejętności panowania nad ciałem i psychiką. Nie dozwolone jest arbitralne przymuszanie do stosowania antykoncepcji lub sterylizacja. Godzi to w godność ludzką niepełnosprawnych oraz ich prawa osobowe. Negatywnie ocenić należy także poddawanie takich osób aborcji, co jest nie tylko pozbawieniem życia ich dzieci, lecz także grozi poważnymi zagrożeniami dla ich rozwoju psychicznego.

FORMACJA DUCHOWA

„Formacja duchowa, dopełniając wrodzoną religijność człowieka, kształtuje życie duchowe, będące kontaktem i zjednoczeniem z Bogiem. Dla chrześcijanina jest to przede wszystkim dar nowej egzystencji, która jest więzią miłości osoby ludzkiej z Trójcą Świętą. [...] Formacja duchowa zmierza do tego, aby człowiek ochrzczony, coraz bardziej świadomy daru wiary, uczył się chwalić Boga i zaprawiał w prowadzeniu życia chrześcijańskiego, na miarę pełni Chrystusa. [...] Można przyjąć, że formacja duchowa [...] jest wychowaniem do wiary”¹⁸.

Włączenie dziecka niepełnosprawnego w tajemnicę życia Bożego oraz rozwój jego życia duchowego dokonują się w sakramentach wtajemniczenia chrześcijańskiego. W sakramencie chrztu dokonuje się włączenie w Chrystusa, przez co staje się ono dzieckiem Bożym i upodabnia się wewnątrznie, dzięki działaniu Ducha Świętego, do Niebieskiego Ojca. Zadaniem rodziców jest troska o jak najrychlejsze włączenie dziecka obciążonego niesprawnością w misterium Chrystusa, aby z Nim złączone mogło czerpać ze źródła zbawienia. Trosce o chrzest dziecka powinno towarzyszyć stosowne przygotowanie do tego wydarzenia. Właściwe rozumienie znaczenia tego sakramentu dla życia nadprzyrodzonego dziecka oraz jego doczesnej egzystencji wydaje się mieć większe znaczenie niż w przypadku rodziców dziecka sprawnego.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych* nr II 8.

¹⁷ Por. A. Bartoszek, *Moralny wymiar wychowania do czystości osób niepełnosprawnych*, w: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych*, red. R. Buchta, K. Sosna, Katowice 2007, s. 84-95.

¹⁸ M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich...*, s. 270.

Wstyd z powodu narodzin takiego potomstwa lub brak akceptacji mogą być źródłem jego marginalizacji, także religijnej, co następnie może stać się podstawą zaniechania lub osłabienia jego formacji duchowej. Możliwa jest także inna postawa rodziców wobec chrztu niepełnosprawnego dziecka: mogą oni postrzegać go w sposób magiczny lub jako swoiste zabezpieczenie losów dziecka. Podczas przygotowania do chrztu rodzice powinni zrozumieć naturę tego sakramentu i jego znaczenie dla ochrzczonego, jak również własną rolę nie tylko w inicjacji życia Bożego w dziecku, lecz także w jego dalszym rozwoju. Ważne jest tu zwłaszcza towarzyszenie dziecku w dalszym wglębianiu się w misterium zbawienia.

Formacja duchowa wyraża się następnie w trosce o życie sakramentalne¹⁹. Trudności może tu nastęrczać przygotowanie dziecka do pierwszej spowiedzi i Pierwszej Komunii Świętej. Dotyczy to zwłaszcza dzieci z upośledzeniem intelektualnym, mających trudności ze zrozumieniem, czym Eucharystia jest, a także mających problemy ze zrozumieniem istoty grzechu oraz jego poczuciem. Innego rodzaju trudności mają dzieci z niesprawnością sensoryczną lub ruchową, których upośledzenie nastęrcza trudności natury organizacyjnej. W każdym przypadku, chociaż w odmienny sposób, rodzice powinni towarzyszyć dziecku w przygotowaniu odbywającym się w parafii. Ich wsparcie obejmuje zarówno towarzyszenie duchowe, jak i pomoc w zewnętrznym przygotowaniu do przyjęcia sakramentów. Konieczna jest współpraca z kapłanami i katechetami, ponieważ żadna ze stron nie dysponuje pełnią możliwości oddziaływania na dziecko, natomiast wspólne wysiłki prowadzą do jak najlepszego przygotowania dziecka, przez najpełniejsze wykorzystanie jego zdolności i możliwości ośrodka przygotowującego. Podobną rolę mają do spełnienia rodzice podczas przygotowania do przyjęcia sakramentu bierzmowania²⁰.

Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego włączają niepełnosprawne dziecko we wspólnotę z Bogiem i pobudzają dalszy rozwój osobistych więzi z Nim. Rozwój ten dokonuje się głównie przez modlitwę. Formacja duchowa obejmuje więc wdrażanie dziecka w dialog z Bogiem. Rodzice uczą dziecko, że Bóg jest jego Ojcem, który się nim opiekuje i jest życzliwie zaangażowany w jego życie. Przez odpowiednie formuły modlitewne, dostosowane do stopnia rozwoju dziecka, rodzice uczą je codziennego życia z Bogiem, przypominając o Jego obecności. Formacja modlitewna odbywa się przez włączanie dziecka we wspólną modlitwę rodzinną, a także uczy samodzielnego zwracania się do Boga, nawiązywania rozmowy z Nim i prowadzenia z Nim dialogu. Związanie egzystencji dziecka z Bogiem oznacza także przeniknięcie Bożą obecnością sfery niepełnosprawności oraz ofiarowanie jej i jej skutków Bożemu miłosierdziu.

Formacja duchowa zawiera formację liturgiczną. Polega ona na włączaniu dziecka niepełnosprawnego w liturgię. Dla dziecka ochrzczonego konieczne jest

¹⁹ Por. A. Bartoszek, *Niepełnosprawność osób jako wyzwanie moralne*, w: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła*, red. A. Bartoszek, D. Sitko, Tarnów 2003, s. 87-88.

²⁰ Jan Paweł II, *Przemówienie „Dziecko niepełnosprawne w rodzinie”*, s. 34.

rozwijanie Bożego życia przez jak najaktywniejszy udział w liturgii parafialnej, przede wszystkim w celebracji Eucharystii, będącej szczytem życia wspólnoty lokalnej oraz poszczególnych wierzących. Formacja duchowa domaga się jak najczęstszego przyjmowania Chrystusa w Komunii świętej, co związane jest również z systematycznym i częstym przystępowaniem do sakramentu pokuty i pojednania²¹.

Pożyteczne dla formacji duchowej jest uczestnictwo w nabożeństwach Ludu Bożego, takich jak Droga krzyżowa, Gorzkie żale, różaniec, nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa czy nabożeństwa maryjne. Uczestnictwo w nich pogłębia osobiste więzi niepełnosprawnego dziecka z Bogiem, odkrywając przed nim tajemnice wiary i różnorakie aspekty rzeczywistości nadprzyrodzonej, jak również umacnia jego więzi z lokalną wspólnotą wierzących.

Formacja liturgiczna dziecka niepełnosprawnego wymaga od jego rodziców pokonywania różnorodnych trudności. Są to trudności wewnętrzne, związane z przełamywaniem oporów i lęków, takich jak wstyd czy obawa przed reakcją środowiska na obecność osoby z niesprawnością, której specyfiki nie rozumieją i reagują na nią w nieodpowiedni sposób. Oprócz nich rodzice napotykać na przeciwności zewnętrzne, do których należą bariery architektoniczne czy niedostosowanie sprzętów kościelnych do możliwości korzystania z nich przez osoby niepełnosprawne. Realizacja formacji liturgicznej dziecka z niesprawnością oznacza w praktyce niejednokrotnie dostosowywanie otoczenia do jego potrzeb i uwrażliwiania nań środowiska parafialnego.

Na formację duchową, rozumianą jako wychowanie do wiary, składa się także słuchanie i rozważanie słowa Bożego. Zadaniem rodziców jest przekazywanie go niepełnosprawnemu dziecku jako słowa życia. W formacji duchowej nie tyle chodzi o teoretyczne poznanie treści Objawienia, co o przenikanie nim całej egzystencji doczesnej i czerpanie zeń, jak ze źródła, Bożego światła. Podobnie jak w odniesieniu do dziecka sprawnego, zadaniem rodziców jest wprowadzanie go w świat Bożego Objawienia, tak by mogło, coraz lepiej poznając Boga, jednoczyć się z Nim i wiązać z Nim swoje życie. Z tym wiąże się wymóg troski o uczestnictwo dziecka w katechezie szkolnej. Wymóg ten jest naglący, zwłaszcza w sytuacji dziecka mającego indywidualny tok nauczania, ponieważ wśród przedmiotów szkolnych, którymi nie jest obejmowane dziecko niepełnosprawne, nierzadko znajduje się także nauczanie religii.

FORMACJA INTELEKTUALNA

Formacja intelektualna, zwana także doktrynalną, jest integralnie powiązana z formacją ludzką i duchową. Jest ona odpowiedzią na potrzeby intelektualne rozumu, który skłania chrześcijanina do poznania Boga i wejścia z Nim we wspólnotę.

²¹ Por. I. Celary, *Kształtowanie postaw duchowych i liturgicznych u dzieci niepełnosprawnych*, w: *Dialog z osobami niepełnosprawnymi...*, s. 51-56.

„Podstawowym motywem, dla którego należy podejmować formację intelektualną, jest chrześcijańska tożsamość wierzących. Katolicy [...] powinni być świadomi swej chrześcijańskiej tożsamości i miejsca we wspólnotie ludzkiej i eklezyjalnej. Kolejnym motywem podejmowania formacji intelektualnej katolików świeckich jest ich powołanie do świętości”²².

Formacja intelektualna osób niepełnosprawnych, jako ludzi świeckich, ma charakter permanentny. Rozpoczyna się w rodzinie i trwa przez całe życie. Rodzice mają w tej mierze zadanie ważne i trudne do wykonania. Ich wysiłki ukierunkowują zdobywanie wiedzy teologicznej oraz dają fundament pod późniejszą, samodzielnie kierowaną, formację w dorosłym życiu. Zadaniem rodziców jest przekazanie odpowiedniego zasobu wiedzy, w sposób dostosowany do stopnia rozwoju dziecka oraz jego upośledzenia. Dostosowanie to ma znaczenie zwłaszcza w przypadku dzieci z niepełnosprawnością intelektualną, która w znacznym stopniu wpływa na zakres i tempo przyswajania informacji. Niepełnosprawność wpływa ponadto na sposób postrzegania Boga, świata i człowieka przez ludzi nią dotkniętych, co ma znaczenie dla sposobu przekazywania wiedzy teologicznej. Innym zadaniem rodziców jest stymulowanie dzieci do zdobywania takiej wiedzy i wyrobienie pragnienia, aby w przyszłości powiększały ją samodzielnie.

Doktrynalna formacja niepełnosprawnych, podobnie jak innych świeckich, jest adekwatna do ich aktualnego miejsca w życiu społecznym i eklezyjalnym. Chodzi o to, by dawała im odpowiedź na pytania związane z aktualną sytuacją egzystencjalną, pozwalała zrozumieć otoczenie, w którym żyją, oraz uświęcać się w aktualnych warunkach. Adekwatność formacji intelektualnej niepełnosprawnych do okoliczności ich życia sprawia, że rodzina jest pierwszym i podstawowym miejscem katechezy. To prawo-obowiązek rodziców ma charakter niezbywalny. Trudność nauczania dziecka z upośledzeniem, wymagającego wiedzy o niepełnosprawności, sprawia, że często konieczna jest współpraca rodziców z katechetami, nauczycielami, pedagogami i innymi specjalistami, zanim dziecko osiągnie dojrzałość szkolną. Współpraca ta nie może jednak oznaczać zastąpienia rodziców w procesie katechizowania. Podobnie jak w przypadku nauczania dzieci sprawnych, rola rodziców jest niezastąpiona, a nierzadko ich znaczenie w tym procesie jest większe aniżeli wobec dzieci zdrowych²³.

Każdy rodzaj niepełnosprawności wpływa na sposób postrzegania Boga, świata i człowieka przez człowieka nią dotkniętego, jak również na przebieg katechizacji. Wszystkie upośledzenia, w sposób właściwy dla kategorii, oddziałują na sferę poznawczą człowieka. Podobne znaczenie mają też stopnie niepełnosprawności. Rodzice powinni znać i rozumieć, jak wpływa na dziecko upośledzenie, jakim jest obciążone. Egzystencja wszystkich niepełnosprawnych nacechowana jest cierpieniem, które odciska swoje piętno na procesie kształtowania światopoglądu²⁴.

²² M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich...*, s. 282.

²³ Por. J. Stala, *Wychowanie religijne dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, w: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych...*, s. 24-26.

²⁴ Por. A. Kiciński, *Katecheza osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Lublin 2007, s. 160-162.

Rodzice mogą napotkać trudności w przekazywaniu wiedzy o Bogu jako Stwórcy i dobrym Ojcu, który pragnie szczęścia człowieka i nim się opiekuje. Dziecko może zadawać pytania o źródło i sens jego niepełnosprawności w świetle prawd objawionych. Podobne pytania mogą być stawiane w kontekście odkupienia od grzechu i zła, dokonanego przez Chrystusa oraz uświęcenia i umocnienia otrzymywanego od Ducha Świętego.

Prawdy wiary dotyczące godności człowieka i wartości jego życia mogą budzić niejasności i wątpliwości u dzieci dotkniętych upośledzeniem. Ich pytania mogą dotyczyć równości wszystkich ludzi i ich wartości w oczach innych ludzi. W miarę dorastania mogą pojawiać się pytania o miejsce i rolę takich osób w przestrzeni publicznej. Umiejętność udzielania odpowiedzi na trudne pytania dziecka wymaga od rodziców odpowiedniego przygotowania nie tylko intelektualnego, lecz również egzystencjalnego. Chodzi tu o wypracowanie prawidłowej postawy wobec dziecka i jego niesprawności. Dziecko bowiem postrzega Boga i świat przez Niego stworzony przez pryzmat własnych rodziców i środowiska, które tworzą.

Niepełnosprawność wpływa także na poznawanie Kościoła jako wspólnoty wierzących. Trudności mogą dotyczyć zwłaszcza postrzegania go jako wspólnoty braterskiej, opartej na miłości chrześcijańskiej. Nie wszyscy członkowie tej wspólnoty okazują miłość dziecku niepełnosprawnemu, przez co w kościele nie zawsze czuje się jak w domu Bożym lub u siebie. Ograniczenia wynikające z upośledzenia wpływają także na uczestnictwo w życiu tej wspólnoty: we wspólnej liturgii, modlitwie, pielgrzymkach itd. Przekazanie dziecku prawd wiary z zakresu eklezjologii jest dla rodziców dużym wyzwaniem, wymagającym od nich odpowiedniej wiedzy, popartej zaangażowaniem w życie lokalnej wspólnoty.

FORMACJA APOSTOLSKA

Formacja apostolska jest integralnie związana z formacją ludzką, duchową i intelektualną osób niepełnosprawnych. Jest ona działalnością zmierzająca do ukształtowania świadomości, przekonań i postaw, uzdalniających ich do wypełniania zadań apostolskich w Kościele i świecie²⁵.

Podstawowym zadaniem apostolskim niepełnosprawnych w świecie jest ukazywanie wartości osoby ludzkiej²⁶. Mają oni dawać świadectwo, „że osoba upośledzona (na skutek wrodzonej ułomności, w następstwie chorób chronicznych, wypadków, upośledzenia psychicznego lub upośledzenia zmysłów, bez względu na ich stopień) jest w pełni ludzkim podmiotem [...], że istota ludzka posiada własną, jedyną godność i własną autonomiczną wartość od chwili poczęcia i w każdej

²⁵ Por. R. Kamiński, *Pastoralna formacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 596; por. D. Lipiec, *Duszpasterstwo rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2 (2010), s. 374

²⁶ Por. D. Kornas-Biela, *Osoba niepełnosprawna, chora, cierpiąca: nauczanie Jana Pawła II*, w: *Rodzina: źródło życia i szkoła miłości*, red. D. Kornas-Biela, Lublin 2000, s. 373-377.

fazie swego rozwoju, niezależnie od jej stanu fizycznego”²⁷. Świadcstwo niepełnosprawnych ma ukazywać, że osoba naznaczona upośledzeniem „z wpisanymi w jej ciało i władze ograniczeniami i cierpieniem, bardziej [niż sprawna – D.L.] uwydatnia tajemnice osoby ludzkiej, z całą jej wielkością i godnością”²⁸.

Formacja apostołska w rodzinie ma przygotować osoby niepełnosprawne do dawania świadectwa o godności i wartości osoby ludzkiej oraz niezbywalnych prawach ludzi dotkniętych niepełną sprawnością²⁹. Spośród praw, o uznanie których niepełnosprawni mają zabiegać, na czoło wysuwa się prawo do życia. Współcześnie jest ono kwestionowane, zwłaszcza w odniesieniu do osób z upośledzeniami, postrzeganych jako niepełnowartościowe z ekonomicznego punktu widzenia i będące obciążeniem dla rodziny i społeczeństwa. Niejednokrotnie rodzicom spodziewającym się narodzin dziecka niepełnosprawnego proponowana jest aborcja. Zadaniem formacyjnym rodziców, którzy przyjęli dziecko z upośledzeniem, jest ukazanie mu, jaką wartość stanowi dla rodziny i społeczeństwa oraz przygotowanie go do dawania świadectwa o prawie do życia człowieka niepełnosprawnego od poczęcia do naturalnej śmierci. Oprócz aborcji, propaguje się bowiem współcześnie ideę eutanazji jako sposobu na rozwiązanie problemu cierpienia osób z niepełną sprawnością, a także cierpienia ich bliskich³⁰.

Wychowanie w rodzinie obejmuje przygotowanie dalsze do życia małżeńsko-rodzinnego. Delikatna i subtelna miłość matki oraz autorytet i odpowiedzialność ojca gwarantują dziecku poczucie bezpieczeństwa, poczucie własnej wartości, poczucie akceptacji, rozwijają sferę emocjonalną, otwierają na kontakty z ludźmi i z Bogiem. Świadcstwo chrześcijańskiego życia rodziców kształtuje właściwy obraz małżeństwa i rodziny³¹. Wzrastanie w rodzinie przygotowuje niepełnosprawne dziecko do podjęcia i wypełnienia ról małżeńskich i rodzicielskich, w tym także do przyjęcia i chrześcijańskiego wychowania własnego potomstwa.

Dokonująca się w rodzinie socjalizacja ma bezpośredni związek z formacją apostołską do zaangażowania w życie społeczne. Niepełnosprawne dzieci przygotowywane są do podjęcia aktywności w dziedzinie kultury, ekonomii i polityki. Zadaniem rodziców jest przygotowanie dzieci do aktywnego angażowania się w życie społeczne³². Dzieci powinny pogłębiać świadomość potrzeby angażowania się niepełnosprawnych w życie publiczne i przyjęcia na siebie odpowiedzialności za jego kształt. Szczególnym ich zadaniem jest troska o integrację osób z upośledzeniami oraz zabieganie o przyznawanie należnych im praw. W miarę osiągnięcia przez dzieci dojrzałości, rodzice powinni stymulować je do coraz szer-

²⁷ *Dokument Stolicy Apostolskiej na Międzynarodowy Rok Osób Upośledzonych...*, nr I 1.

²⁸ Tamże.

²⁹ Por. M. Madej-Babula, *Wychowanie religijne w procesach integracyjnych*, w: *Etyczne i duchowe potrzeby osób niepełnosprawnych...*, s. 16-18.

³⁰ G. Noszczyk, M. Madej-Babula, *Życie w cieniu cywilizacji śmierci*, w: tamże, s. 98-99.

³¹ J. Kamiński, *Przygotowanie do małżeństwa i życia w rodzinie w nauczaniu Kościoła katolickiego*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 2 (2010), s. 106-107.

³² Por. M. Wandrasz, *Sytuacja dziecka upośledzonego umysłowo w rodzinie*, w: *Osoby niepełnosprawne w życiu społeczeństwa i Kościoła...*, s. 102.

szego angażowania się w działalność społeczną. Dzieci niepełnosprawne mogą uczestniczyć w organizacjach dziecięcych i młodzieżowych, pełniąc w nich także funkcje kierownicze.

Podstawowe znaczenie zdaje się mieć jednak przygotowanie do apostołstwa środowiskowego. Apostołstwo w środowisku sąsiedzkim i lokalnym jest łatwiejsze do zrealizowania przez osoby niepełnosprawne, zaś funkcjonowanie tam jest nieodzowne³³. Dlatego zadaniem rodziców jest przygotowanie dzieci z upośledzeniem do podmiotowego angażowania się w środowisku zamieszkania i kształtowania go zgodnie z wymogami Ewangelii.

ZAKOŃCZENIE

Formacja chrześcijańska niepełnosprawnych w rodzinie dotyczy przede wszystkim dzieci. Obejmuje ona cztery aspekty przygotowania, na które składa się formacja ludzka, duchowa, intelektualna i apostołska. Nie są one rozdzielne, lecz przenikają się, warunkując się wzajemnie i uzupełniając. Formacja chrześcijańska cechuje się przez to integralnością i ma charakter permanentny i całościowy.

Przygotowanie niepełnosprawnego potomstwa do podmiotowego zaangażowania się w życie wspólnoty ludzkiej i kościelnej jest w świetle nauczania Kościoła ich prawem i obowiązkiem. Zakres tego przygotowania, jego formy i metody uwarunkowane są rodzajem i stopniem niepełnosprawności. Konieczne jest zatem, aby rodzice dobrze poznali swoje dzieci, ich możliwości oraz ograniczenia wynikające z upośledzenia. Dla wzmocnienia efektów formacji potrzeba, aby podejmowali współpracę z osobami duchownymi i świeckimi, zwłaszcza specjalistami w dziedzinie kształcenia i rewalidacji niepełnosprawnych.

CHRISTIAN FORMATION OF THE DISABLED IN THE FAMILY

Summary

Christian formation aims at the formation of the man in God's image. It is implemented in many places, among which the family is of particular importance. The community of the family is the first and basic place as well as the subject of religious formation. The Christian family, based on the sacramental marriage, is the place where the offspring is born and educated in a versatile way. All the family members, especially the children, and the disabled children, are the objects of the Christian formation in the family. All the disabled children, regardless of the kind and extent of disability, should undergo such a formation. Christian formation consists of: the human, intellectual, spiritual and apostolic formation. The limitations which result from disability influence the extent and methods of the Christian formation in the family.

³³ Por. J. Wal, *Apostolat środowiskowy chrześcijan*, w: *Teologia pastoralna*, t. 2, red. R. Kamiński, Lublin 2002, s. 562-578.

Słowa kluczowe: formacja, formacja chrześcijańska, niepełnosprawny, niepełnosprawni, rodzina, rodzina chrześcijańska, formacja w rodzinie

Keywords: formation, Christian formation, a disabled person, the disabled, a family, a Christian family, formation in the family